

KÜLTÜR TARİHİNDE ATEŞ SEMBOLÜ

S. A. TOKAREV*

Ateşin Kökeniyle İlgili Mitolojik Görüşler

Ateşi elde etme ve kullanma yeteneği, insanı hayvanlardan ayıran, açık, yalın ve tartışma götürmez işaretlerden biridir. Hiçbir hayvan bu yeteneğe sahip değildir. Gerçekte insanlar arasında da istisnaların olduğu kabul edilmektedir. Andaman¹ adaları halkında ateşin elde edilmesinde kullanılacak herhangi bir araç yoktur. Fakat bu durumun bir açıklaması bulunmaktadır. Onlar her seferinde ateşi yeniden elde etmek için yanmış veya köz haline gelmiş kütükleri bir yerden başka yere taşıyarak ateşi korumayı tercih ederler.

Arkeolojik veriler insanın ateşle çok eski bir zamanda tanıştığını kanıtlamaktadır. Alt paleolit katmanlarda - Asya'da Çjoukoudyan, Kiik- Koba, Avrupa'da Krapina- belirgin kül katmanları bulunmuştur. Mağaralarda çağlarca ateşle desteklenmiş hayat izleri bunu göstermektedir.

Atalarımızın ateşle tanışması nasıl oldu? Eski "mitoloji" ekolünün (XIX. yüzyılın ortaları) taraftarları ilk insanları gök ateşi (yıldırım) ve yer, doğal ateşi (birbirine sürtünen kuru ağaçların kendiliğinden yanışı) kendi hayal güçlerinde oluşturduklarını düşündüler. İnsanlar bu doğal oluşumu taklit ettiler, buradan iki kuru ağaç parçasını birbirine sürtmek yoluyla ateşin elde edilmesi olan eski tarz ortaya çıktı. Bu tür eski mitolojik görüşlere zaman içinde diğerleri de katıldı: Ağaçların yanmasından tekerlek, ateş kuşu, kutsal içecek, hatta insanın kendisi oluştu. Bu bakış açısını XIX. yüzyılın ortasında Alman etnograf Adalbert Kuhn ayrıntılı bir şekilde açıkladı. Kuhn çalışmasını şu sözlerle bitirmiştir:

"Burada incelenen bütün mitik dünya görüşleri için ilk ve temel olan insanların yeryüzünde olduğu gibi bulutlarda da kutsal ateş ve kutsal içkinin aynı şekilde oluştuğunu düşündüklerini kabul etmek gerekir; üstelik bütün bu görüşün merkezi kıvılcımın elde edilmesidir; ancak daha sonra buna içkiyle ilgili görüş de katılmıştır"².

Bu şiirsel tablo uzun zaman bilim adamlarını etkiledi. Fakat daha sonra ilkel çağın toplum bilinci bu yönelimi "Göksel ateşin yeryüzüne inişiyle" ilgili ilkel mite götürdü, buradan da çeşitli inançlar, törenler çıktı ve bu görüş kendi çekiciliğini yitirdi. İş daha karmaşık oldu. Birbirinden uzak olsa da her şeyi tek bir köke, ateşe (bazı durumlarda göğe ve güneşe) götürmek bilimin taleplerine cevap vermemektedir.

Kendi içinde bazı eksiklikleri olmasına karşın Rus araştırmacı Vera Nikolayevna Haruzina'nın "K voprosu o poçitanii ognya" (Ateşe Saygı Sorunu)³ adlı makalesinin yazılmasından yarım yüzyıl sonra bu çalışma artık bilimsel analizin daha üst noktasında durmaktadır. Örneğin bu makalede resmi ve milli ateş kültürünün üst formlarıyla ilgili olarak hiçbir şey söylenmemiştir. Buna karşılık yazar ateşle bağlantılı halk inançlarının, törenlerin ve yasaklamaların hemen hemen her yerdeki yaygınlığını ortaya koyan etnografik olguları sistemli bir şekilde belirtmiştir. Fakat Haruzina şimdiye kadar tartışmalı kalmış olan ateşi elde etme pratiğinin kökeniyle ilgili soruna sadece üstünkörü değinip geçmiştir.

Eski atalarımızın ateşle ilk tanışıklığı ne zaman ve hangi nedenlerle olmuştur?

Başta arkeologlar olmak üzere pek çok bilim adamı bu sorunu bir kenara koymuştur. Çoğunluk (ateş kuşu, ilahî içecek gibi) şiirsel motiflerden arındırdıkları Kuhn'la aynı görüşlere meyillidirler. Çoğunluğun düşüncesi en basit şekildeki üç aşamalı değişime uygundur: 1. Başlangıçta insanlar ateşi bilmiyordu; 2. Daha sonra onlar doğal ateşi kullanmayı öğrendiler (yıldırım, bozkır yangını, kuru

* S. A. Tokarev'in "Simvolika ognya v istoričeskoy kulture" adlı bu makalesi i *Priroda* dergisinin 1984, 9. sayısında 75- 79. sayfalar arasında yayımlanmıştır.

¹ Hindistan'ın Andaman ve Nicobar bölgesine bağlı adalar grubu.

² Kuhn A. *Die Herabkunft des Feuers und des Gottertranks*, B., 1895, s. 253.

³ Haruzina V. N., "K voprosu o poçitanii ognya", *Etnografičeskoe obozrenie*, 1906, no 3- 4, s. 68.

ağaçların kendiliğinden yanışı), fakat daha ateşi yakamıyorlardı; 3. Kuru ağaç parçalarının birbirine sürtülmesi veya iki taşın birbirine çarptırılmasıyla ateşi elde etme becerisi.

Maalesef bu sonuncusu tartışmaları başlatmıştır.

Sürtünme veya Çarpma? Ağaç veya Taş?

Çakmak taşının yardımıyla ateşi elde etme şimdi de pek çok yerde yaygın olmasına karşın arkeologların çoğu bunun en eski şekil olmadığını düşünmektedirler. Kavın alacağı “sıcak” kıvılcımın elde edilmesi için iki taşın olması yeterli değildir, pirit (kalkopirit) de gerekmektedir. Bu maden katmanlarına oldukça az rastlanmaktadır ve üstelik çelik de daha geç ortaya çıkmıştır. Bu yüzden bu konuda yazanların hemen hemen hepsi ateşi elde etme şekli olarak sürtünmenin daha yaygın olduğunu düşünmektedirler.

Fakat dünyanın pek çok bölgesinden veri toplayan ve bu verileri kendi tecrübeleriyle tamamlayan B. F. Porşnev kısa zaman önce bu şemayı yıkmayı denedi. İki taşın yardımıyla ateşin elde edilmesi, ona göre en eski şekildi; fakat bu da bilinçli olarak belli bir amacı olan eylem değildi. Alt paleolit dönemde, taş silahların işlenmesinde yan ürün olan kıvılcım kendiliğinden elde ediliyordu. İnsanın, yanan kuru otlardan faydalanmasını öğreninceye kadar çok zaman geçti⁴.

Ateşin kökeninin iki temel versiyonu bu şekildedir. Bu iki versiyon için ikna edici kanıtların artık olmadığını söylemek gerek. Birbirlerinden farklı olmasalar da her ikisi hipotez olarak kaldı. Bölge koşullarına bağlı olarak ya “ağaç” ya da “taş” ateşi kullanıma sokmuş olabilir. Şimdi de Eskimolarda taşların sürtülmesi, Kızılderililerde delme, Hindistan’da taşların birbirine çarptırılmasının yanı sıra, çakmak tozunun kullanılması söz konusudur.

Atalarımız tarafından ateşin elde edilme şekli nasıl olursa olsun, belirgin olan bir şey var. Onun benimsenmesi (kullanımı) insan ve geri kalan hayvan dünyası arasına bir sınır koymuştur. Bu da sadece anlayışta, sınıflandırılmış tablolardaki bir sınır değildir. Bu, yaşam değil, ölümüne gerçek bir mücadeledir.

Mitik Kahramanlar

Bizim Neandertal atalarımız büyük hayvanlar (tırnaklılar ve vahşi hayvanlar), ayrıca küçük hayvanlar (kemirgenler, yılan, kertenkele) avladılar. Bu av sadece etin elde edilmesi değil, aynı zamanda barınak ve mağara için bir mücadeleydi. Soğuk dönemde mağaralar yaşam için gerekliydi. Burada, mağaralardan büyük ve tehlikeli hayvanların kovulma mücadelesinde insanlara yanan kütükler de yardımcı oldu. Bozkırdaki sürekli avlarında da onların yararı görülüyordu.

Ateşin kullanılma süreci toplum bilincinde, özellikle mitik yaratıcılıkta ilginç bir şekilde anlamını değiştirmişti. Başta ilkel olmak üzere mîftlerin her zaman “karşı olma” şemasına göre kurulduğu iyi bilinmektedir. “Böyle bir şey nereden oluştu?” sorusuna mit şu cevabı verir: “O daha önce yoktu veya ona karşıt bir şey de yoktu” ve saf mitolojik bilinç bu cevaba memnun olur. Ateşin kökeniyle ilgili en ilkel mîftler Avusturalya Aborjinlerinde korunmuştur. Eğer şimdi ateşe hayvanlar değil de insanlar sahipse o zaman daha önce, mite göre, bunun tersi söz konusudur. Bir hayvan ateşin tek sahibiydi, bunu da insanın ondan alması gerekiyordu. İşte çalma motifi buradan doğmuştur.

Örneğin Viktorya (Avusturalya) yerli kabilelerinden birinde kaydedilmiş basit bir mit. Eski zamanlarda ateşin tek sahibi, onu kimseyle paylaşmak istemeyen iki rahimli bir bandikut’tur. Ateşe sahip olmak isteyen diğer hayvanlar bir araya gelir. Bu işi güvercin yapmaya çalışır, fakat başarılı olamaz, onun ardından şahin bu işi yapar. Bandikut’un attığı kütüğü, uçarken yakalar. Bu kütükten kuru bir ot yanar, böylece ateş insanlar tarafından öğrenilir⁵.

⁴ Porşnev, B. F. *Sovetskaya etnografiya*, 1955, No 1, s. 7.

⁵ Gennep, A. Von.. *Mythes et legendes d’Australie*, P., s. A., P. 64- 83.

Bu tür mitler, Kuzey Amerika yerlileri gibi, tarihi gelişimin daha üst düzeyinde bulunan halklarda da vardır.

Bu tip mitlerde ana karakter ateşi çalıp insanlara verendir. Dünyanın pek çok halkında iyi bilinen bu mitik şahıs “kültür kahramanı” olarak adlandırılmıştır. Çeşitli geleneklerin oluşumu ve kültürel faydalar ona aittir. Mitlerde ateş, çalınan ve insanlara verilen temiz bir madde olarak tasvir edilir. Ateşin tanrılaştırılması veya bir şekilde kişileştirilmesi burada yoktur.

Mitlerin bu tipi, yerleşime geçmemiş avcı hayata, eski düzene cevap vermektedir.

Farklı, artık insansı bir mitolojik şahsın şekillenmesi yerleşik aşamaya uygundur. Bu tipi şimdi de Sibiry ve kuzey halkları “ateşin anası, ateşin kadın sahibi veya ocağın anası”olarak adlandırmaktadırlar.

Kuzey Avrasya’nın üst paleolit çağının pek çok katmanında (özellikle Orinyak döneminde) arkeologlar taştan veya kemikten oyulmuş heykeller, çıplak kadın figürleri buldular. Orinyak Venüsleri olarak adlandırılan, cinsiyetleri belirgin ifade edilmiş bu heykeller ilk kadını sembolize eden “kadın ataların” tasvirleri olarak kabul edilmiştir. Onlara daha geç dönem katmanlarda (neolit, mezolit) bulunan daha şematize kadın figürleri de katılmaktadır. Heykellerin bulunduğu yerlere (ocak çukurlarının yakınları) bakarak onları “ata” değil, “ocağın anası” veya “ateşin kadın sahibinin” tasvirleri saymak daha doğrudur⁶.

Bu tipin temelinde bir gerçek yatmaktadır. İlkel çağda ateşin elde edilmesi ve korunmasında kadının rolü çok büyüktür.

Haruzina haklı olarak bu konuda şöyle yazmıştır; “İnsanlığın hayatının şafağında kadın ocaktaki ateşin sürekli veya geçici doğal koruyucusu değil miydi? Avcı erkek bazen uzaklara giderdi; kadın da sürekli olarak mülkiyetini azaltmak zorunda kalmıştı. Eğer ateşin temin edilmesi ve onun desteklenip korunması güçlüğünden hareketle bunu kadına bırakmak mümkün olmasaydı, kadına bulunduğu yerdeki ateşi korumak dışında ne kalırdı? Kadın erkekten daha fazla ateşle uğraşmak, onun özelliklerini, alışkanlıklarını öğrenmek imkanına sahipti... Kadın ateşin neden kızdığını, neden çatırdadığını ve kıvılcımlar çıkardığını anladı, onun dilini yukarı kaldırmasını ve kendisine atılan yiyeceği aç gözlülükle ısıtmasını sağladı. Kadının dikkati doğaya odaklanmıştı, onun desteği bu yüzden önemliydi. Kadının aklında bir sürü batıl görüş yerleşti, o ateşle ilgili inanılır işaretlerin bütün sistemini oluşturdu”⁷.

Haruzina haklı olarak günümüz köylü hayatında da bu çizgilerin korunduğunun altını çizerek; “İyi bir ev hanımı olan kadın Rus köylü ailesinde ateşi yakmak, güçlendirmek için yapılması gereken bütün tedbirleri bilir. Kadının ateşe saygısızca yaklaşımı yüzünden ateş bütün evi yangınla cezalandırır”.

Bu yüzden ateş, özellikle de ev ocağıyla ilgili inançlar, batıl yasaklar yayılmıştır. Ateşe tükürülmez, işenmez, pis şeyler atılmaz. Yeni ateşin yakılması belirli kurallara göre yapılmalıdır.

Bütün bunlar ateşin temiz ve temizleyici bir doğal oluşum sayıldığını kanıtlamaktadır. Bu düşüncenin temelinde gerçek olgular yer alır. Ateş ve özellikle kamp ateşi ve ocağın dumanı insanların evlerini her türlü parazitten (sinek, sivrisinek, böcek) kurtarmalarına yardım etmektedir.

Aynı gerçek halk hekimliğinde ateşin (bütün halklarda) kullanılmasına da yansımıştır. Ateşin bütün tedavi edici fonksiyonlarını sıralamak zordur: Hastalıklı yerin soba közüyle yakılması, tütsüleme, isleme, tedavi araçlarını kutsama vb.

Dini saygının bir objesi olan “ateş ruhunun” karmaşık tipi herhalde sınıf öncesi ve erken dönem sınıflı toplum yaşamının sınırında oluşmuştur. Temelde kadın olan bu tipler Sibiry halklarında da (ateşin kadın sahibi, ateşin anası) yer almıştır. Onlarda anaerkil kabile yapısının yansımış olması elbette tesadüfi değildir. Sadece iki istisna vardır : Yakutlarda “Uot- iççite” ve Buryatlarda “Gali- ejin (ateşin erkek sahibi), zira bu iki halk ataerkil kabile yapısını aynı zamanda yaşamışlardır.

⁶Gennep A. von., *age.*, s. 76- 77..

⁷ Haruzina, *age.*, s. 79.

Sınıflı toplumun eşliğinde “ateşin erkek sahibi” mitolojik tipinin çizgileri boy ve ailenin ataları-koruyucularının tipleriyle karışmaktadır. Slav halklarında (mesela Rus Domovoy’u), Doğu Fin halklarında (Vorşud u Udmurtov) da böyle olmuştur. Fakat boy veya aile ata kültüyle ateş kültünün aynışması sorununa bu kadar basit yaklaşmamak gerekir, çünkü her ikisi de farklı tarihi köklere sahiptir.

Ateş kültünün, toprağın işlenmesi ve ürünün toplanmasıyla bağlantılı tören zemininde gelişmiş güneş kültüyle yakınlaşmasına da daha dikkatli yaklaşmak gerekir. Birbirlerine benzemelerine karşın (örneğin yanmış tekerlekleri tepeden veya bir dağdan yuvarlama geleneği her iki kültte de aynıdır) onların farklı kökenleri vardır.

Ateş İlahı

Klasik Doğu ve antik dünya devletlerinin çoğunluğunda ateşin ideolojik ve sembolik anlamı karşılıklı olarak birbiriyle kaynaşmıştır. En belirgin örnek Hindistan Veda mitolojisindeki tanrı Agni’dir. Bu ikili bir kişiliktir. Her şeyden önce Agni maddesel bir ateş, alevin dilidir (Sanskritçedeki agni etimolojik açıdan Slavcadaki ogn’la akrabadır). Fakat bu çoğunlukla kurban edilenin alevini ve bu alevin dumanını göksel tanrılara ulaştıracak habercinin kült fonksiyonunu yerine getiren kurban ateşidir. Ayrıca kendisi de büyük tanrılardan biridir. Veda’daki iki yüz kadar ilahî ona adanmıştır ve ilahlar listesinde Agni yıldırım ilahı İndre’yi geride bırakarak ikinci sırada yer alır. İlahileri hazırlayanlar kutsal ateşi övmek için hiçbir renkten kaçınmamışlardır. İlahilerden birinde şöyle denilmektedir: “Ah Agni, kutsal ateş, temizleyici ateş, sen ağaçta uyuyansın, sen parıltılı alevinle yükselensin, sen ilahî kıvılcımsın. Güneş’in şanlı ruhu ve her yerde gizlenensin!”. Hindistan’ın daha sonraki dinlerinde Agni geri plana itilmiş, fakat ritüellerde ateşin fonksiyonu, özellikle de cenazelerde kalmıştır. Her inançlı Hindu eğer vücudu kutsal Ganj kıyısında ateşe verilirse bunu kendisi için özel bir nimet sayar.

Hintlilere akraba İran mitolojisinde ateşin canlanışı olan tanrı Atar doğal bir konum almıştır. Fakat bütün İran kabilelerinde ateş sadece temiz bir oluşum olarak görülmüştür. Hintlilerde ve İranlılarda gömme ritüelinde ateşin kutsallığı düşüncesinin yer almış olmasından karşıt bir sonuca gidilmesi oldukça ilginçtir. İranlılar ölüleri sadece yakmamakla kalmazlar, aynı zamanda cesedin ateşle birleşimini bu oluşum için hakaret sayarlar, bu ağır bir günahdır.

Ateşin temiz olduğu düşüncesi günümüze değin “ateşperestlerin”- Zerdüştler, İranlılar, Yezidler- bütün taraftarlarında korunmaktadır. Arkeolojik kazılardan da anlaşılacağı gibi “ateş tapınakları” Orta Asya ve Kafkasya’da da vardır.

Ateş kültünün antik örneklerinden en karakteristiği Roma’daki ilahe Vesta’dır. Onun şerefine bir tapınak yaptırılmıştır. Bu tapınaktaki ocakta (kurban ocağı) Roma devletinin sağlamlığının sembolü olan sönmeyen ateş yansımıştır. Kutsal ateşi bakirelik ve evlenmeme andı içen küçük veya genç kız rahibeler korur (bu andı yerine getirmeme ölümlü cezalandırılırdı). Vestalkalar (ve özellikle onların başkanı) bir dizi ayrıcalığa sahipti. Bu ayrıcalıklardan biri suçluları idam cezasından kurtarmaktı. Vesta’nın ateşi her takvim yılının başında yenilenirdi. Vesta’nın sunakları evlerin girişinde, holdeydi.

Yunan sitelerinin devlet kültleri sisteminde ev ocağının ilahesi Gestiya da benzer bir konuma sahiptir. Fakat kutsal Olimpos ilahlarına Gestiya’nın da katılımıyla ilgili herhangi bir mitolojik yapıt konusu yoktur.

Roma’nın Vesta’sı ve Yunan Gestiya’sı gelişmiş sınıf ve devlet toplumlarının dinlerinde anaerkil öğelerin korunmuş olduğunun en belirgin örnekleridir. Fakat antik dünya ateşin diğer bir ‘karakterini’, yıkıcılığını da bilmektedir. Onu Yunanistan’da Ares, Gefest ve Roma’da Vulkan olarak kişileştirilmişlerdir. Fakat bu tiplerde farklı çizgiler de bulunmaktadır: Ares, acımasız ve yıkıcı savaşın ilahıdır. Gefest, demircilerin ilahıdır. Vulkan, sadece ateşin yıkıcı ilahı değil, aynı zamanda insanların yangınlardan koruyucusudur.

Ateşin Sosyal Doğası

Ateşin sembolleştirilmesiyle ilgili olarak verilen bütün olgularda insanın ateşle olan ilişkisinin tarihini ortaya koyan tek bir çizgi vardır. Bu, ateşin sosyal doğası ve sosyal aracılığıdır.

Bu nasıl ifade edilir?

Gerek maddi gerekse ruhsal olsun kültürün her oluşumu gibi ateş de insanın hizmetinde temel ve üretim fonksiyonlarını yerine getirir. Ateşin temel fonksiyonları vahşi hayvanlarla mücadele, barınağın ısıtılması, aydınlatılması ve yiyeceklerin hazırlığıdır. Üretim fonksiyonları nedir?

Avcı ekonomisinin egemen olduğu eski çağda emek organizasyonu hemen hemen bilinmemektedir. Bu konuda sadece hipotezler vardı. Elbette süreklilik avları bir organizasyon gerektirmiştir: Kadınlar ateşi hazırlamış, onu korumuş ve erkekler de süreklilik avlarında bu ateşi kullanmışlardır. O zaman ateşin (ocağın) koruyucusu kadınlar topluluğunun sabit merkezini, erkekler bu topluluğun daha hareketli çevresini oluşturmuşlardır. Ocağın ateşi, kadınları ve çocukları erkeklerden ayırarak birleştirmiştir. Bu çağda kabilenin aileye bölünmesi gerçekleşmiştir. Böylece her ateşin iyi olmadığı görüşü ortaya atılmıştır. Ateş, “bizim olan” ve “bizim olmayan, yabancı” ateş olarak ayrılır. Bu ayrımın izleri yeryüzünün bütün halklarında korunmamış olabilir. Elbette komşusuna bir kütük veya bir avuç kömür borç vermek ekonomiye bir zarar getirmeyebilir; fakat bu konuda pek çok sınırlama ve yasaklama oluşmuştur! Komşuya belirli günlerde ateş verilmez, çok cömert olunmaz vb. Daha XIX. yüzyılda Belorus köylüleri için şöyle yazmışlardır: “Kimse asla komşusuna sıcak kömür vermez, mutluluk gider ve tarladaki ekine zarar gelir”. Bazı köylüler “... kendi ocaklarındaki közleri yabancılara, başka bir eve vermekten korkarlar; eğer verirlerse de bu istemeyerek olur ve sönmüş de olsa kömürleri geri getirmek şartıyla. Eğer kömürler geri gelmezse, artık onlara ihtiyaç olmamasına karşın başkalarını bu komşuya sıcak kömür almaya yollarlar”⁸.

Aşırı katılıktaki benzeri yasaklar Kuzey- Doğu Asya halklarında da vardır. Çukçilerin inançlarını ve törenlerini ayrıntılı bir şekilde inceleyen V. G. Bogoraz onlar hakkında şöyle yazmıştır. “Her ailenin kendi ateşi vardır. Aileler, çok uzun yıllar birlikte yaşadıkları atalardan kalan ateşi yabancı ateşten özenle korurlar. Komşulardan ateşin ödünç alınması büyük günah sayılır”. Ya da “Çukçi kadını komşusundan kibrit, çakmak taşı veya çakmağı memnuniyetle alır, çünkü bunlar aile ocağıyla bağlantılı değildir, fakat hiçbir zaman söğüt çubuğu almaz, çünkü onunla kömür karıştırılır, onu alınca yabancı ocaktan kömür de almış olacaktır...”. “Benim Çukçiler arasında bulunduğum zamanda ateş yüzünden kadınlarla pek çok tartışmaya girdim. Onlardan çoğunun çaydanlığı yoktu ve çaydanlığında su ısıtmama izin vermiyorlardı, çünkü bu çaydanlık daha önce yabancı bir ocakta durmuştu. Bu nedenle pek çok kere sıcak çay içemedim”⁹.

“Bizim” ve “yabancı” ateşin bu karşıtlığı kutsal kitaplara da yansımıştı. Kutsal Kitap’ta genellikle kurban ateşi ritüeli defalarca ve bütün ayrıntılarıyla zikredilmektedir. “Levit” kitabında kurbanın tasvirinde şu epizod yer almaktadır. “Nadov ve Aviud, Aaronların oğulları kendi kandilini aldı ve ateşe koydular, ona günlük (buhur) koydular ve tanrının karşısına onun emretmediği yabancı ateşi getirdiler. Ateş, Tanrıdan çıktı ve onları yaktı, onlar da Tanrının karşısında öldüler”. Görüldüğü gibi kurban ritüelinin önemsiz herhangi bir detayı yoktur, onda da “bizim” ve “yabancı” yaklaşımı vardır.

Ateşin önemli sosyal fonksiyonlarından biri de temizliğidir. Sınıf öncesi toplumda bu özellik tam belirginleşmemiştir. Hem her birey kendi için temizlenme törenleri yapmış ve hem de her toplum bunları herkes için uygulamıştır. Eski devletlerde temizlik kurbanları sistemi en ince ayrıntısına dek geliştirilmiştir. Orta Çağ’da ateşin temizlik fonksiyonu tamamiyle kiliselere aittir. Büyük suçlarda olduğu gibi, herhangi bir kuralın yıkımı, genelde ateşin belirli bir derecede katılımıyla sağlanan “ateş” temizlenmesini talep etmiştir.

Katolik kilisesi bu sistem içinde günahkar ruhların öbür dünyada günahlarından temizleneceği bir araf (dinde temizlik) öğretisi kurmuştur, üstelik arafta bulunma süresi kilise tarafından belirlenecektir. Kilise tarafından dinden sapmışların toplu ateşe atılması “autodafe” pratiği de oluşturulmuştur.

⁸ Afanasyev, A., *Poyetiçeskie vozzreniya slavyan na prirodu*, c. 2, M., 1968, s. 13.

⁹ Bogoraz, V. G., *Çukçi*, c. II, L., 1939, s. 54- 55.

Aynı yobaz düşünce XVII. yüzyıl Rusya'sında eski gelenekçiler tarafından desteklenmiştir. “Kendini yakanlar”, bu korkunç yolla gökyüzü krallığına gideceklerine inanmışlardır.

Birleştiren ve Ayıran Ateş

Günümüz yapısalci etnolojide ateşe saygın bir yer verilmektedir. Bu ekolün başkanı K. Levi Strauss için ateş ham ve pişmiş gıda arasında bir “mediator” (aracı), “ateş- su” veya “oyma- sürme” gibi karşılıklı üyelerinden biridir¹⁰.

Tarihi bakış açısına göre ateş, insan ilişkilerinin aracı formu, erkek ve kadın faaliyetinin sınırı, başta kabilenin, daha sonra ailenin ayrılma biçimidir. Kabile ve aile, kendilerini ateşle ilgili katı kurallarıyla sınırlamıştır. Ateş, akraba ve aile üyelerinin zinciriyle çevrenmiştir.

İlişki formlarının daha sonraki genişleme sürecinde ateşin sembolik anlamı küçülmekte, fakat yok olmamaktadır. Kabile, daha sonra millî ve sınıf ayrımı uzun zaman boyunca korunmuş, daha farklı, daha az uysal formların katılmasına karşın kapitalizm çağında kesinleşmiş olduğunu söyleyebiliriz. İşsiz ve evsiz fakirler grubunu büyük banka şirket üyelerinden ayırmak ateş kullanmaksızın da mümkündür. Fakat bazen bu sembol, halk çıkarlarının ifadesi görevini de görür, özellikle bu durum keskin sosyal kriz zamanları için söz konusudur. Barış taraftarlarının, özgürlük ve demokratik haklar için savaşanların mezarlarındaki sönmeyen ateş, ateşin eski ayırıcı rolünü andırmaktadır. Bu sembolün üst formu olan, geniş halk kitlelerinin barış isteğini ifade eden spor oyunlarında olimpiyat ateşinin kendi ülkesinden başka bir ülkeye taşınması ise yeni bir gelenektir.

Çeviren: Muvaffak DURANLI*

¹⁰ Bkz. Levi- Stross, K., *Strukturnaua antropologiya*, M., 1983, s. 133; Levi- Strauss C. *Du miel aux cendres*, P., 1966, P. 208, 211.

* Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü.